

9. Poetry from the members of club «Literary garden». Biblio Puls, 3. Retrieved from <http://ru.calameo.com/read/0043725169a8e7cd661d1> [in Russian].

10. Sprinsian, V. H. (2012). Resources and technologies of informational management. V. H. Sprinsian, T. L. Biriukova. Odesa: ONPU [in Ukrainian].

11. Filipova, L. & Shelestova, A. (2014). Informational modelling of the content of the university site: general principles and methodises. Visnyk Knyzhkovoї palaty, 3, 17-19 Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2014_3_7.pdf [in Ukrainian].

УДК 021:061.3:94(477) «1926»

В.Ю. Соколов

ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД БІБЛІОТЕЧНИХ РОБІТНИКІВ (1926) ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ В РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ (продовження статті, перша частина опублікована у №2, 2015 р.)

У статті проаналізовано роботу секцій, тематику основних доповідей та коло питань, що обговорювалися на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників (1926); охарактеризовано основні завдання та тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у другій половині 1920-х рр. Досліджено значення резолюцій з'їзду для розвитку бібліотечної теорії та практики в зазначений період, зокрема для організації в країні бібліотечної мережі; значення впливу рішень даного форуму на процеси формування різних типів бібліотек, на форми і методи їхньої культурно-масової роботи, на покращення комплектування бібліотечних фондів, підготовку та перепідготовку бібліотечних кадрів та ін.

Ключові слова: 1920-1930 рр.; Україна; бібліотекознавство; бібліотечна справа; історія бібліотечної справи; бібліотечні з'їзди; державна політика в бібліотечній справі; Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників.

В.Ю. Соколов

ПЕРВЫЙ ВСЕУКРАИНСКИЙ СЪЕЗД БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ (1926) И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В УКРАИНЕ

Проанализирована работа секций, тематика основных докладов и круг вопросов, которые обсуждались на Первом Всеукраинском съезде библиотечных работников (1926); охарактеризованы основные задачи и тенденции развития библиотечного дела в Украине во второй половине 1920-х гг. Исследовано значение резолюций съезда для развития библиотечной теории и практики в указанный период, в частности для организации в стране библиотечной сети; значение влияния решений данного форума на процессы формирования различных типов библиотек, на формы и методы их культурно-массовой работы, на улучшение комплектования библиотечных фондов, подготовку и переподготовку библиотечных кадров и др.

Ключевые слова: 1920-1930 гг.; Украина; библиотековедение; библиотечное дело; история библиотечного дела; библиотечные съезды; государственная политика в библиотечном деле; Первый Всеукраинский съезд библиотечных работников.

V. Sokolov

FIRST ALL-UKRAINIAN CONGRESS OF LIBRARY WORKERS (1926) AND ITS IMPORTANCE IN THE DEVELOPMENT OF LIBRARIES IN UKRAINE

We analyze the work of sections, the main themes of the reports and the range of issues discussed at the First All-Ukrainian Congress of the library workers (1926); described the main challenges and trends in the development of libraries in Ukraine in the second half of the 1920-ies. Twentieth century. Investigated the value of the congress resolutions for the development of library theory and practice in a given period, in particular for the organization of the country's library network; the value of the impact of the decisions of the forum on the formation of different types of libraries, the forms and methods of cultural work, to improve the acquisition of library funds, training and retraining of library staff and others.

Tags: 1920-1930; Ukraine; library science; librarianship; history of librarianship; library congresses; government policies in librarianship; First All-Ukrainian Congress of librarians.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників була заслухана доповідь завідувача сектора друку ЦК КП(б)У 1925-1927 рр. В. Фурера (1903-1937) (Харків) та співповідь Фабера (Вінниця), в яких було ознайомлено делегатів з'їзду з методами поглибленої роботи читачів з газетою в бібліотеці [13, 37-40]. Гострій критиці на з'їзді піддали доповідь завідувача сектора соціально-економічної літератури Держвидавництва України (ДВУ), професора Інституту марксизму-ленінізму А. Річицького (справжнє прізвище – А. Пісоцький) (1893-1934) про роботу державних та громадських видавництв. В обговореннях та резолюції з'їзду було вказано на відсутність зв'язку ДВУ з бібліотечними об'єднаннями, недостатню кількість видань українською мовою та мовами нацменшин, технічної та спеціальної літератури, зокрема для села, небажання враховувати результати вивчення інтересів читачів, поганий стан книготорговельної мережі та ін. На з'їзді зазначалося, що розповсюдженню видань українською мовою заважає значне збільшення цін на книги, що також негативно впливає на розвиток українізації бібліотечної справи [13, 75-76]. Приблизно через рік після з'їзду член ЦК КП(б)У, народний комісар освіти (з 1927) М. Скрипник (1872-1933) у своїй доповіді на Всеукраїнській нараді профспілкових бібліотечних робітників (1927) зазначав, що

«відсоток української книжки в держбібліотеці до загальної кількості книжок становить всього лише 1%, ... у масовій бібліотеці – 15-18%, однак ще не скрізь» [15, 830].

Здобувши владу в Україні та в інших національних республіках, більшовики повинні були у різних формах завойовувати прихильність населення. Однією з них була кампанія, спрямована на вкорінення свого впливу на місцях, створення власного партійного кадрового потенціалу з представників місцевого населення. Така політика, що була запроваджена 1923 р., отримала назву коренізації. В Україні вона здійснювалась у формі українізації, яка передбачала поширення марксистсько-ленінської освіти, залучення українців до партії, надання їм посад, широку підтримку української культури, запровадження української мови в партійному та державному діловодстві, розширення вживання національних форм з новим ідеологічним змістом у сферах освіти, культури, преси, видавничої справи тощо. Після усунення з посади наркома освіти О. Шумського (1890-1946) за поширення антиросійських настроїв в Україні, з березня 1927 р. справу українізації продовжив М. Скрипник, під час керування якого на зазначеній посаді, українізація досягла своєї кульмінації. З метою поширення українізації та розвитку бібліотечної справи передбачалося: значно розширити мережу бібліотек; планомірно й організовано постачати українську книгу в книгозбірні за місцевими запитами; залучати активних читачів до практичної роботи в бібліотеках; доки не побудована мережа стаціонарних бі-

бліотек, посилити діяльність пересувних бібліотек та роботу книгонош у гуртожитках, цехах, майстернях тощо [14, 173]. Звичайно, у зв'язку з вищенаведеним, Наркомос основну увагу приділяв розвитку роботи з масовим читачем, культурно-масовій діяльності книгозбірень. Зокрема, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників зазначалося про важливість культурно-масової політосвітньої роботи всіх типів і видів бібліотек, акцентувалася увага на організації вечорів книги, театралізованих творчих зустрічей і бесід, голосних читань, доповідей, лекцій, які слід узгоджувати з виробничо-професійними та соціально-побутовими інтересами слухачів. На з'їзді було також зазначено про певні недоліки бібліотечної роботи: часте проведення загальних кампаній у бібліотеках, які не призводять до практичних результатів, зокрема підвищення показників книговидачі, зокрема видань українською мовою. Наголошувалося також на незадовільному обслуговуванні представників нацменшин, недостатньому вивченні їхніх читацьких запитів, виробничо-професійних інтересів та соціально-побутових особливостей життя та ін.

Для подальшого розвитку українізації делегати з'їзду визначили як державне завдання – забезпечення обов'язковим «всеукраїнським» примірником книжкових фондів масових бібліотек. У резолюції на доповідь І. Розенгауза «Чергові завдання бібліотечного будівництва на Україні» підкреслювалося, що обов'язковий всеукраїнський примірник необхідний як «засіб забезпечити наявність української літератури в округових бібліотечних центрах, бо ця книжка надто потрібна для українізації самого фонду і пропаганди української книжки» [13, 9]. На з'їзді також зазначалося, що справу українізації бібліотечних фондів гальмує недостатня кількість української книги, що надходить від видавництв, та недостатнє поповнення, в цілому, фондів бібліотек. Завдання українізації було одним з основних у діяльності бібліотек у цей період [16, 38]. Акцентувалася увага на ініціюванні заходів щодо українізації педагогічних установ, клубів та інших закладів культури. У праці М.О. Авдієнка «Народна освіта на Україні», що була опублікована 1927 р., аналізувалися

питання українізації установ політосвіти, зокрема поповнення бібліотек українською книгою. Констатувалося, що на момент дослідження, книги українською мовою становили лише 19% бібліотечних фондів, у той час як російською – 73% [2, 70]. Керуючись статистичними даними (кількість бібліотек, хатчиталень, книжок, читачів), автор відзначав, що хоча мережа бібліотек в Україні і зростає, проте більшість із них мають дуже мало книг. Він також зауважував, що справа обліку бібліотек є настільки недосконалою, що навіть власне об'єкт «бібліотека» ще не зовсім визначений. Відмічаючи недоліки статистичних даних, видатний політичний і громадський діяч М.О. Авдієнко (1886(1892?)–1937) зазначав, що «теперішній стан первісної реєстрації в бібліотеках не дає змоги зібрати потрібний матеріал про рух читачів, книжок, газет» [2, 66].

Делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників було детально обговорено доповідь заступника начальника Головліту (Головного управління у справах літератури і видавництва) Латинського про вилучення антирадянської літератури з бібліотек. Уперше публічно було поставлено завдання вилучення «шкідливої літератури буржуазного змісту» з бібліотек, читалень, книгарень тощо [13, 68–70]. З другої половини 1920-х рр. бібліотечна цензура дедалі посилювалася, значною мірою цьому сприяла інструкція НКО УСРР «Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книгозбірень і читалень, книгарень та кіосків ринку» від 21 грудня 1925 р., яку вперше було оголошено саме на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників, з високої трибуни якого у доповіді Латинського відкрито повідомлялося про використання в процесі бібліотечної роботи списків забороненої літератури, складених Головлітом та Укрлітом [18, 32]. За зазначеною інструкцією слід було вилучати: твори, що містять релігійну пропаганду, крайній націоналізм, поширення національної ворожнечі; антирадянські агітаційні брошури, кадетські, есерівські, меншовицькі, анархістські та інші видання, що становили опозицію партії більшовиків; книги, що захищали та пропагували окультизм, спиритизм, теологію,

а також твори з хіромантії, магії, сновидіння та ін. Необхідно було вилучати також популярну економічну літературу, яка за своїм змістом суперечила завданням соціалістичного будівництва, видавалася до Жовтневої революції та за доби визвольних змагань українського народу (1917-1921), а також документи антисемітського характеру.

З другої половини 1920-х рр., після прийняття низки партійних постанов, бібліотеки дедалі більше перетворювалися на політосвітні заклади, посилювалася радянська цензура щодо книжкових фондів, запроваджувалися так звані «регулярні чистки» книжкового фонду від ідеологічно «шкідливої літератури». Проте, ще в першій половині 1920-х рр. були розроблені спеціальні документи, зокрема різного роду списки, розпорядження, інструкції (наприклад, «Інструкція про перегляд книжкового складу бібліотек і вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури» (1923) та ін.), що були спрямовані на очищення фонду від так званих «ідеологічно застарілих книжок». Проте критерії щодо вилучення видань були настільки широкі, що під категорію «шкідливої літератури» часто підпадали значні масиви наукових праць, високохудожніх творів українського та світового письменства та літературознавства. Як засвідчують статистичні дані, за 1925-1926 рр. в Україні працівники спеціальних комісій перевірили 586 бібліотек (з них 265 шкільних) і вилучили 77 291 одиницю «шкідливих книг». Усього в Україні 1926 р. діяло 5 455 бібліотек у селах та 808 – у містах (загалом – 6 263) [10, 141; 15, 829]. Водночас керівництво Головліту, в особі доповідача Латинського, зазначало, що робота з вилучення «шкідливих книг» тільки почалася. Для розгортання кампанії з відбору ідеологічно ворожої літератури 1926 р. Наркомат освіти України асигнував майже 10 тис. крб. [12, 89]. Безперечно, така діяльність радянської цензури мала катастрофічні наслідки. Вона знищувала не лише друковане слово в Україні, а й руйнувала освіту і духовність народу, оскільки вилучалися не тільки книжки М. Грушевського, Л. Юркевича, Д. Яворницького, М. Туган-Барановського, Д. Донцова, М. Могилянського, О. Шульгіна, А. Кашенка та інших відомих українських науковців і громадських діячів, а

й навіть твори Т. Шевченка, Л. Толстого, В. Плеханова, Г.-Х. Андерсена, Г. Бічер-Стоу та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних класиків. При наукових бібліотеках утворювалися так звані «спецхрани», що формувалися переважно з літератури, забороненої до широкого вжитку з ідеологічних міркувань та яка була вилучена з основних фондів різних бібліотек. У книгозбірнях утворювалися спецфонди, які поділялися за рівнем допусків, залежно від «потенційної небезпеки» літератури для радянського ладу.

У резолюції з'їзду, обговорюючи питання про визначення критеріїв «шкідливої літератури», було підкреслено, що треба залишати ту літературу, що сприяє культурному зростанню робочого класу, і вилучати ту, що «шкідливо впливає на класову самосвідомість широких мас, літературу, що розпалює національну боротьбу та релігійний фанатизм». Зокрема, було зазначено, що слід керуватися списками, підготовленими заздалегідь, ретельно ставитися до підбору та складу комісій з перевірки фонду бібліотек. За рішенням делегатів з'їзду планувалося завершити вилучення «шкідливої літератури» 1927 р., для чого потрібно було розробити відповідні «списки забороненої центральними органами в справах друку літератури» [13, 68-69]. Проте, в умовах тоталітарного режиму, вилучення «шкідливої літератури» в Радянському Союзі продовжувалося і в наступні періоди розвитку бібліотечної справи, оскільки завжди треба було притримуватися ідеологічно витриманої лінії політики партії на кожному з етапів «соціалістичного» будівництва.

У другій половині 1920-х рр. було сформовано розгалужену мережу державних установ, що здійснювали політичну цензуру бібліотечної діяльності. Головними складовими в ній були відділи Наркомосу УСРР, передусім Головліт та Головополітосвіта. Утвердження монополізму на ідеологію і культуру вимагало також перебудови бібліотечної діяльності, чому сприяла Постанова ЦК ВКП(б) «Про покращення бібліотечної роботи» (1929), в якій йшлося про необхідність розширити мережу бібліотек, поліпшити їхнє матеріальне становище, організувати планову підготовку фахівців, залучати до читання широкі маси трудя-

щих, ліквідувати міжвідомчу неузгодженість у роботі та ін. Зазначалося також про необхідність упродовж 1929-1930 рр. бібліотечні фонди «очистити від ідеологічно шкідливої, застарілої, що не відповідає даному типу бібліотеки, літератури». Цим документом визначалися напрями бібліотечної цензури публічних бібліотек. До «ідеологічно шкідливої» літератури були віднесені твори колишніх керівників Жовтневої революції, яких поступово перетворили на «ворогів народу». Налякані чисельними інструкціями, циркулярами і наказами бібліотекарі вилучали навіть твори діючих політиків. Проте, передусім, із фондів публічних бібліотек вилучалися твори українських репресованих авторів, погляди яких суперечили існуючій ідеології та яких звинувачували у буржуазному націоналізмі і відході від марксистсько-ленінського вчення. Головліт здійснював каральну політику щодо представників української інтелігенції, які не сприймали насильницьких та демагогічних форм впливу на суспільну свідомість та виступали проти підпорядкування літературної творчості ідеологічним завданням побудови нового суспільства. Замість вилученої літератури фонди бібліотек комплектувалися творами класиків марксизму-ленінізму, політичними брошурами, атеїстичними працями та іншою «ідеологічно витриманою літературою». З одного боку, запровадження цензури у бібліотечну діяльність сприяло перетворенню бібліотек з інформаційної установи у заклади політосвіти, з іншого – в результаті проведення «масових чисток» бібліотечних фондів, бібліотеки втратили багато цінної літератури, серед якої були твори вітчизняної та зарубіжної класики, видатні праці природничо-наукової та суспільно-політичної думки. За період 1926-1931 рр. у результаті роботи відповідних комісій з «перегляду» бібліотечних фондів було вилучено до 60% загальної кількості книг масових бібліотек, значна частина яких знищувалася та йшла на переробку до паперових фабрик [18, 33].

У доповіді представника Центральної профспілки Робос (Робітники освіти) І. Слуцьки-на делегатів з'їзду було ознайомлено з питаннями покращення матеріального стану, нормування та охорони праці бібліотекарів.

У доповіді наголошувалося на тому, що слід поступово довести зарплату бібліотекарів до рівня оплати робітників соціального виховання (або сільських вчителів) у селах та до рівня зарплати відповідних груп працівників освіти в містах [15, 835]. З'їзд ухвалив курс на посилення охорони праці бібліотекарів, встановлення чітких нормативів праці, залучення всіх бібліотечних працівників до профспілки Робос. Зокрема, було запропоновано ухвалити генеральним колективним договором 4-6-годинний робочий день для бібліотекарів, зрівняти матеріальний і правовий стан бібліотекарів (пенсії, надбавки, відстрочку від військової служби, пільги у навчанні дітей в школі та ін.) і працівників освіти. Пропонувалося нормування штату бібліотек поставити в залежність від кількості книговидачі, величини фонду, числа читачів, особливостей роботи бібліотеки (довідкової роботи, пересувної, науково-бібліографічної, керування бібліотечними гуртками тощо) [13, 89]. Незважаючи на зростання в 1920-х рр. в Україні кількості профспілкових бібліотек, зокрема профспілки Робос, фонди зазначених книгозбірень часто не відповідали поставленим завданням розвитку бібліотечної справи. 1926 р. в Україні було 1 413 профспілкових бібліотек (2,5 млн книг), 1927 р. – 2 188 (майже 4 млн книг), якими користувалося більше 500 тис. читачів [17, 166]. Проте, у зв'язку з недостатнім фінансуванням даних бібліотек, не вистачало фахової літератури, підручників національною мовою, оскільки фонди комплектувалися, здебільшого, літературою, що була видана в Москві [14, 172].

На секційних засіданнях з'їзду, окрім обговорення пленарних докладів, було заслухано низку спеціальних доповідей. В організаційно-технічній секції заслухано доповіді: «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра» О. Прозоровської (Харків); «Предметний каталог» Д. Балики (Київ) і співповідь на цю ж тему Б. Боровича (Харків); «Самоосвіта та роль в ній бібліотеки» Л. Когана (Одеса); «Про довідкову роботу» Т. Акаловської (Харків). Наприклад, за доповіддю Т. Акаловської на з'їзді було ухвалено рішення про важливість підвищення ефективності та широкого впровадження довідкової роботи, що повинна здійснюватися в кожній бібліотеці і сприяти виконанню

основних її завдань. Наголошувалося, що для якісного виконання даного виду роботи необхідно враховувати тип та читацький склад конкретної бібліотеки.

У секції перепідготовки бібліотечних робітників були представлені такі доповіді, як «Підготовка та перепідготовка бібліотечних робітників на Україні» О. Троїцької (Харків) та «Бібліотечні об'єднання» Л. Когана (Одеса). В секції державних бібліотек: «Про завдання кабінетів марксизму-ленінізму» Я. Розанова (Київ); «Бібліографічна робота державних бібліотек» Б. Боровича (Харків); «Статут державної бібліотеки» І. Вугмана (Одеса). В секції дитячих бібліотек: «Бібліотечна робота серед дітей» та «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи» Г. Марголіної (Київ); «Розповідання в бібліотечній роботі серед дітей та підлітків» В. Бер (Одеса) [3, 80]. Активна робота секцій викликала значний інтерес серед делегатів з'їзду. Наприклад, на обговоренні доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Когана були присутні більше половини делегатів з'їзду [9, 51]. Зокрема, активну участь у роботі з'їзду брали 10 членів Київського бібліотечного об'єднання, що було організовано 1924 р. і охоплювало 1926 р. 229 бібліотечних працівників (181 жінка і 48 чоловіків). Із зазначених 10 членів Київського бібліотечного об'єднання двоє було керівниками секцій, семеро – активно працювали в комісіях, п'ятеро – доповідачами, які ознайомили делегатів з'їзду з питаннями вивчення читачів, організації предметного каталогу, бібліотечної та науково-дослідної роботи дитячих бібліотек, діяльності кабінетів та відділів марксизму-ленінізму в бібліотеках.

Під час обговорення діяльності бібліотечних об'єднань делегати з'їзду висловили важливі конструктивні ідеї про необхідність демократизації організаційної структури, удосконалення форм і методів роботи, уніфікацію правил об'єднань та ін. З'їзд ухвалив «Положення про бібліотечні об'єднання». Констатовано, що об'єднання повинні охоплювати всіх міських бібліотекарів, тобто з'їзд постановив створювати бібліотечні об'єднання у кожному місті. Під час обговорень делегати з'їзду часто ототожнювали бібліотечні об'єднання з виробничими нарадами, де колективно ви-

рішувалися організаційні та методичні питання бібліотечної справи, науково-дослідної роботи бібліотек, професійної підготовки кадрів, бібліотечного побуту та виробництва в цілому. У своїй доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Коган зазначав, що дані професійно-громадські організації мають, переважно, практичний характер, тобто, фактично, виконують функції виробничої організації, а не тільки професійної чи бюрократичної, як певна частка апарату Політосвіти [13, 86-87; 9, 53]. Було ухвалено, що бібліотечні об'єднання повинні функціонувати в певній єдності з політикою та завданнями організаційного центру. Делегати з'їзду постановили, що організаційним центром бібліотечних об'єднань, які, в більшості, вирішують методичні питання та питання професійної підготовки, повинна бути центрально-округова бібліотека або Кабінет політосвітробітника. З'їзд більше схилився до посилення спільної праці бібліотечних об'єднань та структур політосвіти. Своєрідним штабом і базою бібліотечних об'єднань, за думкою Л. Когана, можуть бути Кабінети бібліотекаря, що утворювалися в той час [9, 52]. Доповідач зазначав, що бібліотечні об'єднання слід розподіляти на секції там, де існують бібліотеки різних типів (наукові, політосвітні, профспілкові, військові та ін.). Організація секцій можлива за трьома напрямками: за об'єктом праці (наприклад, секція методики роботи, секція роботи серед дітей та ін.), за характером праці (типом бібліотек, наприклад, секція наукових бібліотек, секція клубних бібліотек та ін.), за національною ознакою (секція єврейська, німецька та ін.). За найбільш доцільний, визначено перший напрям (організація секцій за об'єктом праці, окрім дитячих бібліотек, що мають окрему секцію), який дозволяв запобігти паралелізму в роботі. За думкою Л. Когана, бібліотечні об'єднання повинні охоплювати всіх працівників бібліотек, звичайно, на добровільних засадах професійної зацікавленості робітників [9, 53-54]. Проте, пропозиції доповідача щодо організації сільських бібліотечних об'єднань з'їзд відхилив як передчасні. Основними формами роботи бібліотечних об'єднань, за рішенням з'їзду, повинні бути бібліотечні конференції, семінари, гурткові

заняття, секційні зібрання, які сприятимуть підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників та більш раціональній організації бібліотечної справи. В резолюції з'їзду наголошувалося, що «Положення про бібліотечні об'єднання» потребує певного удосконалення [13, 87].

Актуальною для розвитку бібліотечної справи досліджуваного періоду була й доповідь О. Троїцької, яка запропонувала концепцію розвитку бібліотечної освіти в Україні за принципом централізованої підготовки за розробленими типовими програмами, які слід було пристосовувати до місцевих умов [13, 51]. У доповіді наголошувалося, що підготовка кадрів повинна здійснюватися через бібліотечні об'єднання та журнали, спеціальні гуртки та курси. Особливий акцент ставився на марксистські гуртки, в яких здійснювалася політична підготовка бібліотекарів. У другій половині 1920-х рр. почалася поступова заміна професійних бібліотечних кадрів радянськими бібліотекарями, а керівного складу бібліотек – переважно членами партії. На з'їзді зазначалося про важливе значення педагогічної діяльності бібліотечних працівників, про складнощі та недоліки виконання політосвітніх та виховних завдань, що покладені на бібліотеки, про залучення читачів до активної культурно-освітньої роботи. Особливу увагу на з'їзді делегати приділяли піднесенню культурно-освітнього та політичного рівня бібліотекарів, які мали поповнювати ряди радянської інтелігенції, виховуючи нове покоління в дусі «комуністичної» (партійно-бюрократичної) ідеології.

У справі підготовки та перепідготовки бібліотекарів делегати з'їзду рішуче висловлювалися про необхідність усунення кустарництва, непродуктивного паралелізму роботи, розпорошення сил і засобів, що часто траплялися в підготовці спеціалістів у 1920-х рр. На з'їзді було визначено за потрібне організувати підготовку кадрів за принципами централізації, а перепідготовку за принципами децентралізації (тобто на місцях). Для підготовки бібліотечних кадрів слід організувати відповідні кафедри в політосвітінститутах, бібліотечні секції на політосвітфакультетах; створювати окремі бібліотечні технікуми; організувати міжокругові семінари на той

час, доки не будуть відкриті нові бібліотечні заклади. Перепідготовку і підвищення кваліфікації міських бібліотечних працівників повинні здійснювати, головним чином, бібліотечні об'єднання та бібліотечні секції кабінетів політосвітробітника. Перепідготовку працівників сільських бібліотек слід проводити у формі короткотермінових округових семінарів (щорічно, не менше одного разу на рік протягом 1-2 місяців), періодичних курсів-конференцій (протягом 5-10 днів три-чотири рази на рік), систематичних округових і районних нарад та системи заочного навчання [13, 53]. З метою підготовки молодих науковців, пов'язаних з бібліотечною практикою, з 1926/1927 навчального року у Всенародній бібліотеці України (ВБУ) (нині – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського НАН України (НБУВ)) під керівництвом її першого директора С.П. Постернака (1885-1938) було утворено аспірантуру (на основі «Положення про аспірантів у галузі бібліотекознавства та книгознавства»). Важливим засобом поєднання навчання з практикою стало викладання всіх фахових дисциплін в аспірантурі провідними фахівцями ВБУ. Історію, теорію та методологію бібліографії, європейську бібліографію викладав М. Сагарда, російську та українську бібліографію – М. Ясинський, загальне бібліотекознавство – В. Іваницький, бібліотечну техніку – В. Козловський, книгокористування – Д. Балака. Окрім того, при ВБУ було організовано річні курси з підготовки бібліотекарів.

Орієнтація на розвиток загальнодоступних масових (політосвітніх) бібліотек, що була задана на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників, спричинила їхнє суттєве збільшення. В Україні за другу половину 1920-х рр. кількість бібліотек і книжкових фондів виросла майже вдвічі [1, 44]. Наприклад, 1927 р. на честь десятої річниці Жовтневої революції уряд УСРР виділив значні кошти на поповнення бібліотек новими книгами. На ці гроші було сформовано і надіслано до сільських бібліотек 1 300 комплектів книг (по 200 книг у кожному), 700 – для бібліотек робітничих клубів (на цей час у робітничих клубах діяло приблизно дві тисячі бібліотек), 500 – для шкільних бібліотек, 250 – для книгозбірень нацменшин [5, 101]. Проте, стан

розвитку бібліотечної справи не відповідав висунутим завданням – бібліотечна мережа не охоплювала всіх населених пунктів, існувало багато дрібних (з фондом у кількості книг) бібліотек, заважала міжвідомча неузгодженість роботи бібліотек та ін. До того, незважаючи на всі зусилля, спрямовані на боротьбу з неписьменністю, в Україні 1928 р. налічувалося 5 млн неписьмених віком 14-35 років [4, 99].

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. в Радянському Союзі (звичайно, і в Україні) почало формуватися нове нормативно-правове поле бібліотечної справи (постанови ЦК ВКП(б) «Про обслуговування книгою масового читача» (1928) та «Про поліпшення бібліотечної роботи» (1929), лист УПО НКО УСРР про бібліотечну роботу (1929) та ін.). У постанові «Про обслуговування книгою масового читача» вимагалось покращити роботу видавництва, бібліотек і громадського активу із забезпечення та обслуговування книгами читачів, а також розширити мережу бібліотек. Керуючись вказівками постанови, з 1929 р. до 1932 р. видавництва збільшили книжкову продукцію на 83%, незважаючи на те, що зі згортанням НЕП, 1930 р. припинили діяльність приватні видавництва. Бібліотеки дедалі більше поповнювали фонди саме новими виданнями. Проте, як зазначалося в постанові, фонди бібліотек були засмічені застарілою, а то і просто «ворожою літературою». Тому за вказівками партійних комітетів створювалися спеціальні комісії, які методично обстежували кожну бібліотеку і перевіряли, в основному, за списками, весь фонд на «ідеологічну відповідність» кожної одиниці зберігання. 1929 р. була відтворена діяльність Центральної бібліотечної комісії, що перестала функціонувати 1924 р., але вже в нових умовах роботи Наркомосу (посилення централізації, уніфікації, бюрократизації тощо). Її функції вже відрізнялися від колишньої – основним завданням комісії тепер постала координація й узгодження розробки загальних заходів розвитку бібліотечної справи в Україні з бібліотечною політикою центральних союзних керівних установ Радянського Союзу.

1929 р., на основі досвіду, отриманого в попередні роки боротьби з неписьменністю, за ініціативи комсомольців Москви, по всій

країні почався бібліотечний похід, що ставив за мету зробити кожного трудівника другом книги і постійним читачем бібліотеки. Цього ж року ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про поліпшення бібліотечної роботи», де відмічалося про незадовільний стан бібліотечної роботи, відставання її від темпів реконструкції народного господарства. Цікаво, що про важливість питань активізації культурно-масової роботи бібліотек, розвиток форм і методів цієї роботи, залучення читачів до неї, створення бібліотечних рад, пропаганди книг і читання, що були в центрі уваги культпоходу та вищезгадуваної постанови, також зазначалося на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників. У численних інструкціях та постановках другої половини 1920-х рр., так само, як і на з'їзді, вказувалося на необхідність: перетворення бібліотеки в орган класового виховання професійних мас шляхом широкого розповсюдження радянської (особливо, політичної) книги; пильного спостереження колективом бібліотеки за ідеологічною відповідністю (класовою витриманістю) матеріалу, що читається; розширення мережі бібліотек; збільшення книжкових фондів; покращення матеріального стану бібліотек і бібліотечних працівників; посилення рекомендаційно-бібліографічної роботи; організації та проведенні конференцій, лекцій, доповідей, консультацій і літературних читань тощо. На XI Всеукраїнському з'їзді Рад (1929) також розглядалися питання розвитку бібліотек. Для виконання його вказівок Наркомосвіти УСРР склав п'ятирічний план бібліотечного будівництва, в якому, зокрема, передбачалося довести кількість бібліотек на селі до кількості сільрад. На цей час (1929) у селах України, де проживало приблизно 76% населення, було майже 8 000 бібліотек (всього – 9 386 бібліотек, 5,8 млн одиниць книжкового фонду і 1,3 млн читачів). Для порівняння, 1925 р. в Україні було 5 199 бібліотек (1,2 млн читачів), 1926 р. – 6 263 бібліотеки, з яких у селі – 5 455. 1927 р. кількість масових бібліотек в Україні досягла 6 923, які обслуговували 1,2 млн читачів. Проте, 1927 р. у селі одна бібліотека припадала на сім сіл [10, 142-143; 15, 829-831]. 1928 р. в Україні було 7 816 бібліотек (майже 5,5 млн книг), з яких 6 597 – сільських і 1 219 – місь-

ких. Така динаміка зростання продовжувалася і в наступні роки [4, 101; 10, 142-143; 15, 829-831]. 1932 р. (кінець першої п'ятирічки) в Україні було вже понад 11 тис. бібліотек, більше 20 млн одиниць книжкового фонду і приблизно 3 млн читачів [15, 829-831]. Проте, незважаючи на всі зусилля та зростання кількості бібліотек і книжкового фонду майже вдвічі, план бібліотечного будівництва на першу п'ятирічку не було виконано внаслідок незадовільного фінансування, оскільки місцевих коштів, зокрема колгоспів, для цієї справи не вистачало [11, 68]. Навіть на кінець першої п'ятирічки не всі райони України мали свої бібліотеки [7, 9]. Наприкінці 1920-х – на поч. 1930-х рр. стан розвитку бібліотечної справи, хоча і покращився, порівняно з попереднім періодом, ще не відповідав темпам поступу і завданням соціально-економічного та культурного будівництва. Бібліотечна мережа не охоплювала всіх селищ в Україні, книжковий фонд політосвітніх бібліотек не завжди відповідав інтересам читачів. У цей час бібліотечна мережа не охоплювала всі населенні пункти, особливо поганий стан був у сільській місцевості. До того ж, не вистачало бібліотечних кадрів, особливо з спеціальною освітою. Проте, розроблення теоретичних питань з бібліотечного кознавства було значно вище рівня практичної роботи бібліотек [15, 837]. У цілому, можна зазначити, що вагомим досягненням розвитку бібліотечної справи в другій половині 1920-х рр. було створення єдиної загальнодержавної мережі бібліотек в Україні; визначення її структури та організація координаційної та методичної її роботи; розроблення типології бібліотек (наприкінці 1920-х рр. виокремилися, не враховуючи бібліотек шкільного типу, два основні типи бібліотек – масові (політосвітні) та наукові (спеціальні), що виконували, в першу чергу, освітні та виховні функції (зокрема, політичне виховання)). Хоча на з'їзді розглядалися питання відносно бібліотек масового користування, проте його рішення стосувалися також всіх інших книгозбірень країни (наукових, профспілкових, військових та ін.) [6, 143]. Завдяки рішенням з'їзду, масові бібліотеки активніше запрацювали у системі підвищення загальноосвітньої культури та професійної освіти населення.

Отже, можна прослідкувати, що протягом другої половини 1920-х рр. в деяких постановках та інструкціях і в практичних заходах бібліотечного будівництва в Україні послідовно втілювалися ідеї та рішення, що були ухвалені делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. Обмін думок, жваві дискусії, що відбувалися на з'їзді, стимулювали бібліотечних працівників до прийняття рішень зі створення нових структур (відділів, секцій та ін.) та установ (центрів, комісій та ін.). Певні творчі пошуки та своєрідні «професійні відкриття», що призводили до консолідації рішень і прийняття виважених резолюцій, дали не тільки значний поштовх розвитку бібліотечної справи, а й розвитку теоретичних положень певних галузей бібліотечного кознавства. Загалом на з'їзді було заслухано понад 30 доповідей та співдоповідей, а також багато повідомлень. Учасники з'їзду виявляли високу активність в обговоренні більшості питань. Тільки на першому пленарному засіданні виступили з дебатами 20 делегатів [8, 65]. Професійні дискусії делегатів з'їзду, що відбувалися у творчій та більш-менш демократичній атмосфері, сприяли кращому розумінню завдань, вирішення яких було життєво важливим для розвитку бібліотечної справи того часу. Тематика та зміст доповідей, співдоповідей та повідомлень делегатів з'їзду довели, що обговорення запланованих тем було актуальним і плідним, а запропоновані питання відображали загальні тенденції розвитку бібліотечної справи в Україні у зазначений період та необхідність їхнього подальшого вивчення. Окрім того, були внесені конкретні практичні пропозиції з комплектування фондів бібліотек, з покращення обслуговування читачів, матеріальної бази книгозбірень, з організації бібліотечної мережі та діяльності бібліотечних об'єднань, з посилення процесу українізації засобами пропаганди української книги тощо. За всіма основними доповідями були прийняті відповідні резолюції з'їзду, які намітили шляхи подальшого розвитку основних ділянок бібліотечної справи в Україні на наступні три-п'ять років. Проте, деякі питання, що розглядалися на з'їзді, не втратили своєї актуальності і до сьогодні. В заключній промові представник Головополітосвіти І. Роз-

енгауз підкреслив важливість результатів, теоретичних та практичних висновків з'їзду, особливо тих, що мають методологічне значення для розвитку бібліотечного будівництва в Україні.

Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників (1926) вирішив цілу низку актуальних для того часу питань бібліотечної практики. Проте деякі з них потребували подальшого вивчення і вирішення, а деякі були тільки намічені. Основна ідея з'їзду полягала в тому, що розвиток бібліотечної справи повинен відбуватися в країні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача у контексті завдань «соціалістичного будівництва». Вивчення читацьких інтересів робітників та селян, формування книжкового ядра в бібліотеках, підготовка нових статутів державних бібліотек, діяльність бібліотечних об'єднань, масова та довідкова робота повинні слугувати вирішенню основних завдань побудови нового «соціалістичного» суспільства. З'їзд сформував нову систему та нові підходи в роботі бібліотек в умовах домінування комуністичної пропаганди та перспективи «соціалістичного будівництва», намітив шляхи подальшого розвитку бібліотек, сприяв створенню єдиної бібліотечної мережі та планомірної системи організації бібліотечного обслуговування, а також подоланню відомчої розрізненості бібліотек. Проте, в умовах НЕП ще не вдавалося повністю вирішити всі питання радянського бібліотечного будівництва, підпорядкування єдиному керівництву бібліотек усіх відомств і типів, налагодження роботи всіх книгозбірень у зв'язку із завданнями соціалістичної перебудови країни. Головні теоретичні та організаційні принципи, що були розроблені на з'їзді, стали основою для подальших методологічних і практичних рішень щодо централізації бібліотечної мережі, уніфікації форм і методів

бібліотечної діяльності, заохочення населення до читання, а громадського активу – до бібліотечної роботи. З'їзд намітив певні напрями розвитку бібліотекознавства, розширив шляхи вивчення читацьких інтересів, ефективності форм і методів керівництва читанням, поліпшення методів бібліотечної статистики, форм наукової організації бібліотечної праці та ін. Аналіз матеріалів резолюцій та рішень з'їзду, фахових публікацій того часу доводить, що зростання професійної активності, певний творчий підйом бібліотечних працівників та пошуки нових підходів до вирішення багатьох практичних питань бібліотечного будівництва та теоретичних проблем бібліотекознавства відбувалися на зазначеному форумі в умовах послідовного підйому соціально-економічного та культурного життя країни, поступового та цілеспрямованого розвитку бібліотечної справи, певного демократичного піднесення серед політосвітніх та культосвітніх працівників України того часу, коли різні форми тоталітаризму в суспільстві ще не набули свого повного розвитку. Історичне значення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. полягає в тому, що він підбив основні підсумки роботи і досягнення бібліотечного будівництва майже за 10 років існування Радянської влади в Україні та намітив певний шлях подальшого розвитку бібліотечної справи, і, подекуди, бібліотечної теорії та став мов би узагальненим посланням і своєрідним зверненням до наступних поколінь бібліотекарів, оскільки значна кількість завдань та питань, що були розглянуті на з'їзді, залишаються актуальними та «наболілими» навіть для сучасного розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства, попри те, що їхній зміст реалізується вже в нових формах з використанням нових понять сучасної наукової термінології.

Використані джерела

1. Абрамов К.И. История библиотечного дела в России. Ч. 2. / К.И. Абрамов. – М. : Либерия, 2001. – 160 с.
2. Авдієнко М.О. Народна освіта на Україні / М.О. Авдієнко; ЦСУ УСРР. – Х., 1927. – 101 с.
3. Балика Д. Перший Всеукраїнський Бібліотечний з'їзд / Д. Балика // Бібліологічні вісті. – 1926. – Ч. 1(10). – С. 79-80.
4. Білопола Н.С. Розвиток мережі масових бібліотек на Україні в роки першої п'ятирічки (1928-1932 рр.) / Н.С. Білопола // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1977. – Вип. 17. – С. 97-106.
5. Білоцерківський В.Я. Парти́йне керівництво розвитком бібліотечної справи на Україні (1926–1937 рр.) / В.Я. Білоцерківський, В.П. Бурмака // Бібліотекознавство і бібліографія. – Х., 1984. – Вип. 24. – С. 98-107.
6. Дубровіна Л.А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – К., 2009. – 530 с.
7. Дьомкін І.В. Бібліотечна справа на Україні в період розгортання соціалістичної реконструкції народного господарства (1926-1932 рр.) : лекція для студентів-заочників. Ч. 1. / І.В. Дьомкін. – Х., 1961. – 38 с.
8. Капустіна Н. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років / Н. Капустіна // Короленківські читання 2006 : мат-ли наук.-практ. конф. ХДНБ 6 жовтня 2006 р. – Х. : ХДНБ, 2006. – С. 61–67.
9. Коган Л. О библиотечных объединениях / Л. Коган // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 51–55.
10. Культурное строительство СССР : статистический сборник. – М.-Л. : Госпланиздат, 1940. – 266 с.
11. Мандрик Я.І. Становище сільських бібліотек УРСР наприкінці 20-х – 30-ті роки ХХ ст. / Я.І. Мандрик // Вісник Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – Вип. 3. – С. 67–75.
12. Масненко В. Цензура в підрадянській Україні 20-х років: система, інституції, репресивна політика / В. Масненко // Сучасність. – 1997. – №6. – С. 81–90.
13. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1-6 червня 1926 р. / НКО УСРР, Клубно-бібліотечний відділ. – Х., 1927. – 91 с.
14. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина ХІХ – 20-ті роки ХХ ст.) / П.І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.
15. Сірополко С. Бібліотечна справа / С. Сірополко // Історія освіти в Україні. – К. : Наукова думка, 2001. – С. 823–837.
16. Тимошенко І. Політика українізації як фактор впливу на організацію вивчення читачів та читання в бібліотеках / І. Тимошенко // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 37–39.
17. Труд и профсоюзы на Украине : статистический справочник за 1921–1928 гг. – Х. : ЦСУ УССР, 1928. – 316 с.
18. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики / О.Федотова // Вісник Книжкової палати. –

References

1. Abramov, K.I. (2001). History of librarian case in Russia. P.2. – Moscow: Liberia [in Russian].
2. Avdiienko, M.O. (1927). People education in Ukraine. TsSU USRR. [in Ukrainian].
3. Balyka, D. (1926). The first All-Ukrainian Librarian Meeting. Bibliolohichni visti, 1(10), 79-80 [in Ukrainian].
4. Bilopola, N.S. (1977). Development of mass library networks in Ukraine at the period of the first 5 years (1928-1932 rr.). Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia, 17, 97-106 [in Ukrainian].
5. Bilotserkivskiyi, V.Ia. Burmaka, V.P. (1984). Party authority of the development of librarian work in Ukraine (1926–1937 years). Bibliotekoznavstvo i bibliohrafiia, 24, 98-107 [in Ukrainian].

- 2002, № 6, с. 30–36.
6. Dubrovina, L.A. & Onyshchenko O.S. (2009). Librarian study in Ukraine in XX century. Kyiv [in Ukrainian].
7. Domkin, I.V. (1961). Librarian case in Ukraine in the period of enlargement of the socialist reconstruction of collective housing (1926-1932.): lectures for students. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Kapustina, N. (2006). The First All-Ukrainian meeting: the view after 80 years. Korolenko's readings. Proceedings of the Scientific Practical conference. (pp. 61-67). Kharkiv: KhDNB [in Ukrainian].
9. Kohan, L. (1926). About librarian associations. *Krasnyi byblyotekar*, 7, 51–55 [in Ukrainian].
10. Cultural century SSSR : statistic collection. (1940). M.-L.: Hosplanyzdat [in Russian].
11. Mandryk, Ia.I. (2000). Condition of village library of URSR at the end of 20-30-es. *Visnyk Khark. derzh. akad. Kultury*, 3, 67–75 [in Ukrainian].
12. Masnenko, V. (1997). Censor in Soviet Ukraine 20-es: system, institutions, repressive policy. *Suchasnist*, 6, 81–90 [in Ukrainian].
13. Resolutions and acts of the First All-Ukrainian meetings of librarian workers. (1927). NKO USRR, Klubno-bibliotechnyi viddil [in Russian].
14. Rohova, P.I. (2009). Pedagogical libraries of Ukraine (second half of XIX – 20-es XX.). Kyiv: Chetverta khvylya [in Ukrainian].
15. Siropolko, S. (2001). Librarian case. History of education in Ukraine. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
16. Tymoshenko, I. (2001). Policy of Ukrainization as a factor of influence on studying readers and readings in libraries. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 1, 37–39 [in Ukrainian].
17. Work in the trade unions of Ukraine: statistical dictionary 1921-1928. Kharkiv [in Russian].
18. Fedotova, O. (2002). Book as an object of censor policy. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, 30–36 [in Ukrainian].